

DİL-TOPLUM İLİŞKİSİ AÇISINDAN TÜRKİYE’DE 1940 SONRASI DİL TARTIŞMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Yasemin ÖZCAN GÖNÜLAL**

ÖZET

Bir toplumdaki siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardaki değişimler bir diğerine yansır. Toplumda meydana gelen bu türlü değişimler dilde de kendini gösterir ve dili değişken kılar. Bu sebeple dilden bağımsız toplumu, toplumdan bağımsız dili düşünmek imkânsızdır.

Türkçenin tarihî seyrine bakıldığında ise Cumhuriyet dönemine, dil tartışmalarının damgasını vurduğu görülür. Türkiye’de dil tartışmaları Osmanlı İmparatorluğu’nun modernleşme süreciyle başlar, ardından Cumhuriyet’in uluslaşma süreciyle devam eder. Bunun neticesinde bu dönem Türkçe tartışmaları lengüistik olmaktan ziyade modernleşme sürecindeki politik duruşlara göre belirlenmiştir. Bu makalede dile “toplumsal bir olgu” olarak yaklaşılarak söz konusu dönemde dil, toplum ve kültür arasındaki sıkı ancak karmaşık ilişkinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dil tartışmaları, sosyolengüistik (toplum dil bilimi), Türk Dil Reformu.

AN EVALUATION ABOUT RELATIONSHIP BETWEEN LANGUAGE AND SOCIETY IN TERMS OF DISCUSSIONS ON LANGUAGE IN THE POST 1940 IN TURKEY

ABSTRACT

A society of political, social, cultural and economic fields is reflected in the changes from one to another. Manifests itself in this kind of language changes that occur in society and makes the language receptive to be variable. For this reason, it is impossible to think on language or society independently of each other.

The historical period of modern Turkish Republic is considered through the language discussions which happened at that time. The modernization process from Ottoman to Turkish Republic began from exactly that language discussion and later it continued in the process of nationalization. As the result of that period the political and economical changes were more rather than at linguistic. As the result of that period the political and economical changes were more rather than at linguistic. In this article, by approaching to the language “as a social phenomenon”, language, society and culture, but complicated relationship between the firm aims to determine.

Keywords: Language discussions, sociolinguistic, Turkish Language Reform.

* Bu çalışma, 17 Aralık 2010 tarihinde III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumunda “Cumhuriyet Dönemi Dil Tartışmalarının Sosyolengüistik Açıdan Değerlendirilmesi” başlığı ile bildiri şeklinde sunulmuş olup yeni tespitler içeren bu makalede söz konusu dönem birtakım eklemelerle genişletilmiş, yeniden gözden geçirilerek değerlendirilmiştir.

** Okt, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Genel Kültür Dersleri Bölümü, Türk Dili Okutmanı, yaseminozcan35@gmail.com

1. Giriş

Dilde değişmelerin olabileceği konusunda bütün dil bilginleri hemfikirdir. Bu değişimlerin sebepleri ile hangi koşullar ve etkiler altında dilin değiştiği konusundaki cevaplar ise çeşitlidir. Bazı dil bilimcilerine göre söz konusu değişimler, dilin toplumsallığı göz ardı edilerek doğa yasalarına göre olur, bazılarının göre ise dildeki değişmelerde toplumsal yapı belirleyicidir. Dil biliminde yapısalcılığın dilde toplumsal olanı reddeden bir anlayış üzerine kurulması ve onu dış gerçeklikten yoksun kılarak soyutluğa indirgemesi toplum dil biliminin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır (Bosnalı, 2008: 9). Toplum dil bilimi, dil ile toplumsal olaylar arasındaki ilişkileri, bunların birbirini etkilemesini, birbirinin değişkeni olarak ortaya çıkmasını inceleyen disiplinler arası bir daldır. Fransız dilbilimci Antoine Millet, Sosyolog Emile Durkheim'in kuramlarının da etkisiyle dillerin konuşanları olmadan var olamayacağını ve bir dilin tarihinin, o dili konuşanların tarihi olduğunu söyleyerek yapısalcı dil biliminin aksine dilin toplumsal özelliğine dikkat çekmiş; 1960'lı yıllara doğru Basil Bernstein'in çalışmalarıyla toplum dil bilimi güncellik kazanmaya başlamıştır. Bir dil, bir toplumun çeşitli yaş derecelerinde, çocuklarda, gençlerde, yaşlılarda farklı olduğu gibi, aynı insanın yaşamında da yavaş yavaş ama sürekli olarak değişir. Kuşkusuz bu değişimler o insanın içinde bulunduğu çevrenin dilindeki değişimlerle uyum içinde ve onların etkisindedir. Oturulan yerlerin, mesleğin, ailenin değişmesi dilin değişmesine de yol açar (Akarsu, 1998: 90). Diğer taraftan bir toplumdaki sosyopolitik, sosyoekonomik ve sosyokültürel değişmelerin de dile yansması kaçınılmazdır. Örneğin; “*dışa açılmak, özelleştirme, kamu ortaklığı, toplu konut, tam üyelik, vergi iadesi, serbest kur, piyasa ekonomisi, sivilleştirme*” gibi kelime ve kelime grupları toplumdaki değişikliklerin dildeki yansımalarıdır (İmer, 1990: 9). Dolayısıyla toplumsal yapının değişimine paralel olarak dil de değişime uğramaktadır. Söz konusu değişimin ‘sebepler’ ve ‘sonuçları’ konusu ise her dönem tartışma konusu olagelmıştır.

Türkiye’de dil tartışmalarının kaynağının 19. yüzyılda Tanzimat’a kadar uzandığı, II. Meşrutiyet’le çetin tartışmalara dönüştüğü, Cumhuriyet’le birlikte ise bir medeniyet değişirme meselesi olarak gündemde kalmaya devam ettiği görülür. Balkan Savaşı yenilgisinden sonra İttihat ve Terakki’nin Türkçeciliğe hız verdiği, dilin sadeleşmesinin hem *modernleşme* hem de *uluslaşma* için artık zorunlu görüldüğü bilinmektedir. Osmanlı Devleti’nin Batı’ya üstün gelme umudunun kalmayışı ile İslamcılık ve Türkçülük ideolojileri etrafında toplanan aydınlar için dil de artık sadece bir iletişim aracı olmaktan çıkıp sosyopolitik ütopyanın aracı haline gelmiştir (Belge, 1983: 2595). Bu gelişmeler neticesinde I. Dünya Savaşı’nın sonunda Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne dilin çözümlenemeyen terimler, alfabe, dilde sadeleşme, imlâ gibi meseleleri miras kalmıştır.

2. Sosyokültürel ve Sosyopolitik Değişim Açısından Dil Tartışmaları

Dil ile kültür arasındaki ilişkiyi araştıran, dilin ‘toplumsal bir olgu’ olduğunu söyleyen Wilhelm von Humboldt’a göre diller özgür olarak doğmazlar, ilişkin oldukları insan topluluklarına bağlı olarak belli sınırlar içinde ilerler, uluslarla birlikte gelişir, onların manevî özelliklerinden oluşur. Bu bakımdan insan topluluklarında hadiseler doğru olarak anlaşılacak isteniyorsa, bir ulusun karakterini en açık şekilde ortaya koyan, gelişmeleri en iyi gösteren, dil üzerinde durulmalıdır (Akarsu, 1998: 45). Kültürü değişen bir toplumun dili, düşüncesi, düşünüş biçimi, töresi ve göreneği de değişir (Akarsu, 1998: 88–89). Buna göre kültürel değişimler geçiren bir ulusun dilinde de o değişimlere uyan birtakım değişiklikler olacağı görüşü yaygındır. Gerçi uluslar, düşüncelerini yaydıkları şekilleri değiştirmeye kolay kolay razı olmazlar. Ancak Humboldt’a göre, değişen sosyal düzen ve kültürle birlikte dilin de değişmesi gereklidir. Bir ulus, dili üzerine büyük bir güçle etki yapan devrimleri yaşadığı zaman, o ulusun değişen ya da yeni olan öğeleri, yeni biçimlendirmelerle kavraması gerekir. Bir ulusta devrimlerle birlikte yeni giren görüşler, yeni

kavramları gerektirir. Böylece eski dil değişip gelişerek yerini yeni dile bırakabilir (Akarsu, 1998: 97–98). Bu türlü bir değişime, dil reformuna mesafeli duran ama bütünüyle onu reddetmeyen, sadece tasfiyeciler anlayışı eleştiren bazı muhafazakâr aydınlar da destek verir.

Kelimeler zaman içinde kullanımdan düşer, yerini yenilere bırakır. Meselâ Meşrutiyet devrinde ‘ideal’ kelimesine karşılık olmak üzere önce ‘gaye-i hayal’ tamlaması kullanılmış, bir ara tekrar Fransızcasına dönmüş, sonra Ziya Gökalp’ın Arapçadan uydurarak yarattığı ‘mefkûre’ ortaya çıkınca evvelkiler unutulmuş, nihayet Atatürk’ün bulduğu ‘ülkü’ ile ‘mefkûre’ de ömrünü tamamlamıştır (Levend, 1954: 697). Tanzimat ve Meşrutiyet devrinde özellikle Fransızcadan yapılan alıntılara Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde Osmanlıca karşılıklar bulunması dönemin toplumsal ve siyasî koşulları göz önüne alındığında anlaşılabilirken Cumhuriyet döneminde bu alıntılara Türkçe karşılıklar bulma çabasında da değişen toplumsal ve siyasî yapının belirleyici olduğu görülür. Bu sebeple Cumhuriyet döneminde Türkçedeki gelişmelerin, Cumhuriyet ideolojisi ve bu ideolojinin sosyal yapılanmasından ayrı düşünülmemesi gerektiği söylenebilir.

Dil ile politika arasında yakın bir ilişki olduğu, dilin millî kimliğin en önemli göstergelerinden biri varsayıldığı 19. yüzyıldan beri yaygın olarak kabul edilir. Dil, bu anlamda toplumun iletişim aracı olmaktan öte aynı milliyetten insanların oluşturduğu grup psikolojisini yansıtan bir sembol olarak da algılanmaktadır (Tachau, 1964: 191). Dili toplumun iletişim aracı olarak görmenin ötesinde tarihî, politik ve kültürel bir yönlendirmenin de vazgeçilmez parçası olarak görme alışkanlığı, ister istemez dile politik müdahale kurumunu doğurmuş, buna Türkiye’nin geleneksel bürokratik yapısının özellikleri de eklenince dil kullanımı politik iktidarların tutumuna göre şekillenebilen, zaman zaman yasayla değiştirilebilen bir hâl almıştır (Belge, 1989: 2604). Mesela sağ görüşlülerin ‘yaşayan Türkçeciler’, sol ideolojiyi savunanların da ‘öz Türkçeciler’ yahut ‘tasfiyeciler’ olarak anılması günümüzde geçerliliğini yitirmiş görünmekle birlikte cumhuriyet tarihimizin bir gerçeğidir. Bu noktada Türkiye’de dikkati çeken sosyolengüistik mesele, dil planlamasını kimin ve neden yaptığı değil; bu değişimi kimlerin ve neden kabul ettiği (Gallagher, 1971: 174). Türk modernleşmesine paralel olarak Türkçe tartışmasının başladığı, yeni düzenle beraber toplumsal sınıflar ve gruplar arasındaki modernleşmeye ilişkin farklı görüşlerin tartışmaların içeriğini oluşturduğu söylenebilir (Gallagher, 1971: 174). Bu noktada sorulması gereken ‘Batılılaşmak’ için dile yerleşen Arapça ve Farsça kelimelerin reddinin gerekli olup olmadığı ile ‘uluslaşma’ adına dilde Türkçeleşmenin artmasının lengüistik bakımdan dilde yoksullaşmaya neden olup olmadığıdır.

2.1. Atatürk Dönemi Dil Çalışmalarına Genel Bir Bakış

1876 Anayasasında resmî dil olarak kabul edilen Türkçe, Cumhuriyet’le birlikte ilk kez devletin müdahale ettiği bir alan olmuştur. Cumhuriyet döneminin dil ve kültür politikaları, bir yandan Batılılaşmanın gereği olarak sunulan köklü zihniyet değişiminin, diğer yandan ulusal birlik ve bütünlük kaygılarının etkisi altında şekillendirilmiştir (Sadoğlu, 2010: 200).

Bu dönemin, dil tartışmalarına bizzat katılan, dil kullanımı konusunda belirleyici olan ve dil reformunu başlatan Atatürk’ün görüş ve direktifleri doğrultusunda şekillendiği söylenebilir. Bu yapılırken amaç, “Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti dilini de yabancı dillerin boyunduruğundan kurtaracaktır.” cümlesi ile belirlenmiş, hedef de “*milli bir kültür yaratma mücadelesi*” olarak ifade edilmiştir (Coşar, 2002: 66).

Cumhuriyet’in ilk yıllarında en önemli mesele harf ve imla meselesidir. Mevcut harfler ve imla ya ıslah edilecek ya da Latin alfabesi kabul edilecektir. Türkiye Cumhuriyet Devleti her şeyden önce millî bir devlettir ve dil işini ele alış da millî bir politikaydı. Yüzünü Batı dünyasına çeviren Cumhuriyet Türkiye’sinde laiklik, devlet yönetimine egemen olmuş, dinî öğretim kaldırılmış, tekkeler kapatılmış, eski uygarlığın hatıralarından yalnız Arap harfleri kalmıştı. Arap

Turkish Studies

harflerinin Türkçeyi yazmaya elverişli olmadığı, öğretiminin güçlüğü, basımının zahmeti gibi görüşler de Latin harflerinin kabulünü gerekli kılıyordu. Ama gerçek sebep kültürel politikaya dayanıyordu. Diğer taraftan Arap alfabesi Türkiye'yi İslam dünyasına bağlayan önemli köprülerden biriydi. Bu bakımdan Arap alfabesini savunanlar daha çok toplumsal, politik, ideolojik nedenlerle bu alfabeyle bağlıydılar. Çeşitli itirazlara rağmen sonunda Harf Devrimi gerçekleştirildi.

Eğer Batı medeniyeti model alınacaksa bu yeni medeniyet dairesine hem okumada hem yazmada hem de düşüncede uyum göstermek gerektiği kabul edilirse dilde reformun anlamı; büyük tarihî ve dinî gelenekten uzaklaşmaktır. Diğer bir deyişle bu, modernleşme adına ödenecek bir bedel anlamına gelir (Tachau, 1964: 194).

Alfabe değişikliği, Cumhuriyet'i kuran kadroların Türk dili üzerinde yapmayı tasarladıkları geniş kapsamlı değişikliklerin yalnızca bir parçasıydı. Bu değişiklik, Türkiye'nin laik ve modern bir devlet olma idealinin ve bu ideale inanan açık fikirli bir kuşak yetiştirme projesinin önemli bir parçasıdır (Lewis, 1993: 276, 428). Harf Devrimi'nden sonra sırada dilde reform hareketi¹ vardı.

1930'lardan başlayarak Türkiye'de gelişen devletçilik hareketi rejimin halkçılık ve devrimcilik ilkelerine canlılık getirmiştir. Devlet çoğunluğun yararı adına ekonomik hayata karışmaya başlayınca, çoğunluğu meydana getiren köylü kitlesinin önemi, fikir ve siyaset alanında yeniden ön plana çıkmıştır. Mustafa Kemal'in savaş yıllarında ortaya attığı memleketin hakikî sahip ve efendisi köylüdür fikri, Cumhuriyet Halk Partisi'nin yayın organlarında, aydınların yazılarında sık sık görülmeye başlar. Devlet eliyle yürütülen dil ve tarih hareketleri kapsamında Türkçenin arınması ve zenginleştirilmesi için köylerden on binlerce sözcük toplanır. Bunların konuşma ve yazı dilinde kullanılması teşvik edilir (Başgöz, 1999: 157–158). 1930'lu yılların ulusçuluğuyla Türkçeyi yabancı dillerin² etkisinden kurtarmak için girişilen devrim hareketi uyum içindeydi³. Bir süre sonra tarama ve derleme yoluyla girişilen bu faaliyetler sadeleştirmeden tasfiyeye yönelmeye başlar⁴. Dilin bir çıkmaza sürüklendiği fark edilerek⁵ 1934–1936 yılları

¹ Türkiye'de genellikle 'Dil Devrimi', Batıda ise 'Dil Reformu' olarak tanımlanan süreç, bu makalede *Dil Reformu* olarak adlandırılmıştır. Belli bir alanda yapılan *hızlı, köklü ve nitelikli değişiklik* anlamına gelen 'devrim' kelimesi alfabe değişikliği için kullanılabilir. Ancak Cumhuriyet dönemi dilde yenileşme hareketleri için *ilerleme, düzeltme, yenileştirme* vurgusu olan ve devrim (ihtilâl) gibi bir çırpıda değil, zaman içinde safhadan safhaya geçerek gelişme ve olgunlaşma bilgisi içeren 'reform' kelimesi tercih edilmiştir.

² Bu yabancı kelimeler çoğunlukla eski kültürün izlerini taşıyan Arapça ve Farsça kökenliydi.

³ 1932 yılında kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin aynı yıl düzenlediği I. Türk Dil Kurultayı'nda alınan kararlar doğrultusunda, Türk dilinin kelime hazinesini ortaya çıkarmak için halk ağzından kelimeler derlenmiş, eski kaynaklarda geçen Türkçe kelimeler taranmış, yabancı kelimelere Türkçe karşılıklar arama yolunda hayli emek harcanmıştır. Yurdun dört bir yanından gönüllülerle yürütülen çalışmaların neticesinde 1934'te *Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi* hazırlanır. Ancak burada Osmanlıca bir kelimenin karşısında her biri ayrı lehçeden derlenmiş birden fazla karşılığa rastlanıyor, bu kelimeler içinde bazılarının Türkiye Türkçesinin yapısına aykırı olması uygulamada aksaklık doğuruyordu. Devlet dairelerindeki yazışmalarda ve gazetelerde Tarama Dergisi'ndeki karşılıklardan herhangi birine gelişigüzel yer verilmesi de dilde tam anlamıyla karışıklığa yol açıyordu. Söz gelişi *kalem* yerine kimi *kamış* yazarken kimi *yazgaç, çizgiç, sızgiç, yağuş, yuvuş* yazıyordu (Korkmaz, 1995: 734).

⁴ Bu yıllarda Atatürk'ün aşırı özleştirme bir politikanın etkisi altında olduğu 3 Ekim 1934'te İsvetç veliahdı şerefine verilen yemekte yaptığı konuşmayla açıkça görülür: *Altes Ruayâl,*

Bu gece ulu konuklarımıza, Türkiye'ye uğur getirdiklerini söylerken, duygum, tükel özgü bir kıvançtır.

Burada kaldığınız uzca sizi sarmaktan hiç durmayacak ılık sevgi, bu yurttan, yurdunuz için beslenmiş duyguların bir yankusunu bulacaksınız. İsvetç-Türk uluslarının kazanmış oldukları utkuların silinmez damgalarını tarih taşımaktadır. Süerdemliği, onu, bu iki ulus, ünlü, sanlı özerinin derinliğinde sonsuz tutmaktadır. Ancak, daha başka bir alanda da onlar erdemlerini o denli yaltırlıklı yöndemle göstermişlerdir. Bu yolda kazandıkları utkular, gerçekten daha az özence değer değildir. Avrupa'nın iki bitim ucunda yerlerini berkiten uluslarımız, ataç özlüklerinin tüm ıssuları olarak baysak, önürme, uygunluk kıldacıları olmuş bulunuyorlar; onlar, bu gün, en güzel utkuyu kazanmaya anıklanıyorlar: baysak utkusu.

Altes Ruayâl,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

arasında tarama ve derleme çalışmalarıyla elde edilen malzemenin ayıklanması işine girilir. Atatürk’ün isteğiyle Fuat Köprülü, Ali Canip Yöntem, Necmettin Sadak ve Reşat Nuri Güntekin’in de aralarında bulunduğu bir ekiple Dil Kurumu’ndan ayrı bir “Osmanlıcadan Türkçeye Kılavuz Komisyonu” kurulur⁶. Ancak 8000 kadar Arapça ve Farsça kökenli kelimeye karşılık tespit edilerek hazırlanan “Cep Kılavuzu” da Atatürk’ü tatmin etmez ve sonunda dil konusunda bir çıkmaza girildiği fark edilerek dil politikası değiştirilir.

1936–1937 yılları arasında dil felsefesi üzerinde durulur ve tarih tezine uygun olarak “Güneş Dil Teorisi”⁷ ortaya atılır. 24 Ağustos 1936 tarihinde kabul edilen teori Türk dilinin eskiliği ve başka dillere kaynaklık ettiği tezinin dil bilimi temellerine dayandırılabilceği düşüncesinden doğmuştur⁸. Ancak tezinin revaçta olduğu 1936 yılında “Yeni Türkçe kelimeler teklif edebiliriz. Bu yönde ısrarla çalışmalıyız. Fakat bunları Türk dilinin olgunlaşma seyrine bırakmalıyız. Ketebe, yektübü Arabındır; katipi kitap, mektup Türkündür.” diyerek artık tarihî görevini tamamlamış olan Osmanlıcaya dönüş yapılmasına değil; XX. yüzyıl başlarından beri Türkçede yerleşmiş bütün kelimelerin Türkçede kalması gerektiğine işaret eder (Korkmaz, 1995: 736). Dil reformunun ilk yıllarında izlenen “özleştirme” politikası dil planlamasında “yaratıcı” ve “sınırlandırıcı” yöntemlerden ikisini de kullanmıştır. Bu anlamda Güneş-Dil Teorisinin dil planlamasına etkisi, dilin somut formunu değiştirmeye yönelik sistematik müdahaleleri sınırlanmış olmasıdır (Sadoğlu, 2010: 253).

2.2. 1940 Sonrası Dil Tartışmaları

Türkiye Cumhuriyeti’nin II. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü zamanında Türk Dil Kurumu hükümetten gördüğü yardım ve destekle çalışmalarına ara vermeden devam etmiştir (Levend, 1960: 493–494). Bu çalışmalar ikinci bir sadeleşme dalgası başlatmıştır⁹. CHP’nin tek parti yönetimi süresince dil özleşmesi devlet politikası olarak görülmüş; her gün ilan edilen “yabancı kelimelere Türkçe karşılık bulunması” kampanyasında Başbakanlık, CHP, Halkevleri bu iş için seferber

Yetmiş beşinci doğum yılında oğuz babanız bütün acunda saygılı bir sevginin söyüncü ile çevrelendi. Genlik, baysal içinde erk sürmenin gücü işte bundadır. Ünlü babanız yüksek kralınız Beşinci Güstav’ın gönenci için en ısı dileklerini sunarken, Altes Ruayâl Prenses Ingrid’in esenliğini; tüzün İsveç ulusunun gönencine, genliğine içiyorum (Korkmaz, 1992: 406–407).

⁵ Atatürk, Falih Rıfkı Atay’a bu konudaki görüşünü “Türkçenin hiçbir yabancı kelimeye ihtiyacı olmadığını söyleyenlerin iddiasını tecrübe ettik. Dili bir çıkmaza sokmuşuzdur. Maksatlarımızı anlatamaz olmuşuzdur. Bırakırlar mı dili bu çıkmazda? Hayır! Biz daha önce kurtarmaya bakalım!” (Atay, 1961: 451–452) diyerek belirtmiştir.

⁶ Aşırı özleştirmeyle orta yolu tutanlar arasında yapılan çetin tartışmalardan sonra 1935 yılında *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu*, *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu* adlarını taşıyan iki kılavuz hazırlanır. Bu arada kelime türetme işine de girilerek Türkçe ek ve köklerden kelimeler de yapılır. Bu dönem taşıdığı nitelik bakımından birinci dönemdeki aşırılığın bir parça dizginlendiği için “ılımlı özleştirme” olarak tanımlanabilir (Korkmaz, 1995: 735).

⁷ 1935’te Dr. Phil H.F. Kvergić tarafından *La psychologie de quelques éléments des langues turques* “Türk Dillerindeki Bazı Unsurların Psikoloji” adlı Viyana’da basılmamış bir doktora tezi güneş-dil teorisinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Reform sürecini anlamsız zorlamalardan ve zevksiz uydurmalarından kurtarmak için bu tezinin icat edildiği yönünde genel bir kabul vardır. Atatürk bu teori ile Osmanlı Türkçesi döneminde kullanılan pek çok Arapça, Farsça kökenli kelimenin aslında Türkçe olduğunu, dolayısıyla dilde kalması gerektiğini ispat etmek ister (Korkmaz, 1995: 736).

⁸ Buna göre dilin doğuşundaki ilk etken Güneş’tir. Güneş, dünya ve insanlık tarihinin gelişmesindeki ana işlevini dilin doğuşunda da göstermiş, ilk insanlar maddî ve manevî bütün varlıkları Güneş’e verdikleri ilk adla anmışlardır. Bu kavramı anlatan ilk ses, Türk dilinin kökü olan *ağ* sesidir. Diğer bütün kelimeler de böyle bir kök sestene gelişmiştir (Korkmaz, 1995: 779).

⁹ Attilâ İlhan dil reformunun yön değiştirip tasfiyeciliğe kaymasını İsmet İnönü’ye bağlar: “Dille fazla oynanmıştır. Bu da başımıza işler açtı. Türk gençliği Türkçeyi doğru konuşmuyor. Eksik konuşuyor. Benim neslim sanıyor ki 150 000–200 000 kelime ile konuşuyordu, şimdi 400 kelimeye kadar indirdiler. Neden böyle oldu? Bir defa Öztürkçeleşme olayı Gazi’nin bıraktığı yerde bırakılsaydı, bu olmayacaktı. Çünkü Gazi “Halkın konuştuğu dil Türkçedir.” dedi, davayı bitirdi. Çünkü baktı, çok yanlış yere gidecek! Nitekim İsmet Paşa canlandırınca, o yanlış yere gitti. Halkın on asırdan beri kullandığı kelimeleri birileri “Bunlar yanlış” deyip atmaya kalktı.” (bk. Zeynep Aliye, Mavi Adam Attilâ İlhan’la Söyleşiler, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001, s. 131).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

edilmiş; ajans, radyo ve bütün gazeteler işbirliğine çağrılmış, okullarda okutulan ders kitaplarında “arı Türkçe” kullanılması istenmiştir. 1945’te dil çalışmalarının geldiği son nokta 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun sadeleştirilerek “arı Türkçe”ye çevrilmesi olmuştur.

Atatürk’ün ölümünden sonra dinî ve kültürel mirasta bir kırılma noktası yaşandığı, dil reformunun yanlış tasarlandığı ve yeni ve anlaşılmaz yapay bir dil yaratıldığı yönündeki eleştiriler özellikle 1946 yılında yeni siyasî partilerin kurulmasıyla artar.

Türk Dil Kurumu’nun çalışmalarını benimsemeyenlerin ilk örgütlü hareketi İstanbul Muallimler Birliği’nin 1948 yılında düzenlediği Birinci Dil Kongresi’dir. Bunun üzerine Türk Dil Kurumu’nun 1949 yılındaki VI. Kongresi’nde arılaştırmadan tamamen vazgeçmeden daha çok sadeleşmeye ağırlık verilmesi kararlaştırılır. 1951 yılında çıkmaya başlayan Türk Dili dergisinde bu değişimin izleri görülür.

Demokrat Parti 1950 yılında iktidara gelir gelmez 1932’de CHP tarafından kabul edilen ezanın Türkçe okutulması uygulamasını kaldırır. Aslında ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi Cumhuriyet elitinin Türkçü kadroları tarafından da desteklenmemiştir¹⁰. Ancak tartışmaları Tanzimat’la başlayan ve Atatürk döneminde ise neticelendirilen ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi meselesi Cumhuriyet’in kurucu kadroları tarafından yeni ulus-devletin temel ilkelerinden laikleşmenin gereği olarak sunulmuştur.

Demokrat Parti’nin öncelikli olarak ele aldığı bir diğer konu da Dil Kurumu olur. Kurum’un yapısı değiştirilerek yarı resmî bir statü kazandırılır¹¹. Ardından 1952’de Anayasa metnindeki Türkçe kelimelerin değiştirilmesi teşebbüsüne girilir. Taslakta, daha önce çıkarılmış olan Osmanlıca kelimeler tekrar yer alır, “*belirir, toplanır, kurulur, belli, güven, açık, kesin, çoğunluk*” gibi Türkçe kelimeler metinden çıkarılır; en sonunda 1924’teki şekli ile Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yeniden yürürlüğe konur. Böylece “Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi” gibi eski ifadeler gazete sütunlarında yer almaya başlar (Levend, 1960: 494). Demokrat Parti’ye göre halk “Dil Devrimi”ni tutmamıştı ve bundan vazgeçilmeliydi. Bu bakış açısı Cumhuriyet’in kuruluş ideallerinden ayrı bir siyaset anlayışının ürünü idi. Zira Atatürk devrimlerini destekleyenlerin bu dönemde önemstedikleri en büyük devrim “Türk Dil Devrimi”ydi.

1951 yılında Agâh Sırrı Levend’in yönetiminde ilk sayısı yayımlanan Türk Dili dergisi o dönemdeki dil tartışmalarının en yoğun takip edildiği yayınlardan biridir. Bu yıllarda TDK, dil reformunun tasfiyecilik anlamına gelmediğini yayın organı Türk Dili dergisinde sık sık vurgular ve öz Türkçecilikle tasfiyeciliği kalın çizgilerle ayırır. Amaçları aynı olsa da tasfiyeciler bütün yabancı asıllı kelimeleri dilden atmak taraftarıyken öz Türkçeciler dile yerleşmiş kelimelerin dilden atılmaması gerektiğini söyler aynı zamanda dil reformuyla kazanılmış kelimeleri kullanmayı da dil davasının temeli sayar. Bu yıllarda tasfiyeciliğe karşı çıkan Kurum, muhalifler tarafından “uydurmacılık” olarak adlandırılan kelime türetme işinin de “yaratıcılık” olduğunu belirtir (Levend, 1954: 443).

Dilin değişmez kuralları olmadığını söyleyen ve devrik cümlelerin¹² Türkçenin söz dizimine aykırı olmadığını savunan Nurullah Ataç, 1940’lar ve 50’ler boyunca Türkçenin özleşmesini

¹⁰ Örneğin Hamdullah Suphi Tanrıöver, 1923’te “Türk kimdir?” sorusuna “Türkçe konuşan, Müslüman olan ve Türklük sevgisini taşıyan Türk’tür.” diye cevap verecekti. Dahası din değiştirmeyi farklı bir ulusal kimliğe geçişin ilk aşaması olarak kabul ediyordu (Sadoğlu, 2010: 193).

¹¹ 1950 seçimlerinden sonra TDK’nin tüzüğündeki Milli Eğitim Bakanı’nın doğrudan kurum başkanı olması hükmü değiştirildi ve Bakanlıktan aldığı ödeneğin kesilmesi kararlaştırıldı. Bunun anlamı şu idi: Bakanlık Kurum ile ilişkisini kesmişti (Lewis, 2007: 217).

¹² Türkçe analitik değil sentetik bir dildir. Bu söz diziminde anlamın kelimenin yerine değil takılara bağlı olması demektir. Analitik bir dil olan İngilizcede “Brutus killed Ceaser” dersiniz, Brutus Ceaser’ı öldürmüş olur. İki adın yerini

Turkish Studies

savunanların başında gelmektedir. Ancak Ataç’ın bu tavrının ardında kendisinin de belirttiği gibi Yunan-Latin hayranlığı yatar. Ona göre toplum, iyi bir eğitimle Greko-Latin kültürüne dönüştürülebilir¹³. Ataç’a göre sözcüğü demokrasi kelimesini kullanmak Yunan kültürünü almak değildir. Çünkü Yunanlılar ve onların mirasını alan Batılılar bu kelimeye baktıklarında bu kelimenin halk ve yönetim kökleriyle kurulmuş bir kavram olduğunu hemen anlarlar. Biz Türkler ise bu yabancı kökleri anlayamayız. Dolayısıyla “demokrasi” kelimesini gerçekten içimizde yaşatamayız. Greko-Latin kültürü içinde olmak istiyorsak aynı kavramı Türkçe köklerle kurmamız gerektiğini söyler ve “*budun-buyrumculuk*” veya “*budun-erki*” gibi yeni kavramlar önerir (Belge, 1989: 2602). Görüldüğü üzere Ataç’ın dil anlayışında yeni bir toplum yaratılmak isteniyorsa yeni bir dil de yaratılması gerektiği görüşü hâkimdir. Yaşayan kökler ve işlek eklerle kelimeler türetmediği için Ataç’ın “tilcik”leri tartışma konusu olmuştur: *kopuzsulluk* “lyrisme”, *köğük* “mısra”, *dörüt* “sanat”, *bekte* “makale” vs.¹⁴

Türkçenin yabancı kelimelerden arınması gerektiğini savunan Halil Nimetullah Öztürk de Türk devriminin birinci ve başlıca kaynağı olan dilde “özleşme” hareketini bilimsel yöntemle anlamak gerektiğini vurgular. Öztürk’e göre dil, halk ağzında gelişigüzel kullanıldığı gibi bırakılamaz. Almanca, İngilizce, Fransızca ve Arapçanın da böyle “yapılmış” diller olduğunu, dil devriminin bir politika işi değil kültür işi olduğunu vurgulayan Öztürk, burada bir zorlamadan değil gelişmeden söz eder. Dilin de tıpkı doğa gibi kanunları olduğunu, “bulma” ve “işleme” ile dilin bu kanuna uyduğunu; hatta bugün Türk çocuğuna “*intiba*” kelimesini veremeyeceğimizi, onun yerine “*izlenim*” kelimesini vermeye bizi bu doğa kanununun zorladığını söyler. Sadeleşme teriminin bilimsel bakımdan hiçbir anlam ifade etmediğine dikkat çeken Öztürk, mesela “*vaziyet*” yerine “*durum*” kelimesini geçirmenin *sadeleşmek* değil de “*Türkçeleşmek*” olduğunu belirtir (Öztürk, 1951: 25–29). Ancak bu durumun doğanın kanunu olduğunu yani dilin doğal gelişimi içinde bu değişikliği yaşadığını düşünmek, “dil reformu” tabiriyle örtüşmemektedir.

27 Mayıs 1960 darbesiyle Demokrat Parti iktidarına son veren askerî yönetimin ilk icraatlarından biri dilde reform hareketini yeniden canlandırmak olur. Demokrat Parti iktidarının geri getirdiği “Erkân-ı Harbiye Umumiye Reisi” terimi tekrar “Genel Kurmay Başkanı”na döndürülür, anayasa ve devlet radyosunun dili yeniden sadeleştirilir. Bu yıllarda Başbakanlık genelgeleriyle Türkçe karşılıkları bulunan yabancı sözcüklerin kullanılmaması da istenir. Dolayısıyla bu dönemin dil anlayışında 1950 öncesine dönüş yaşandığı söylenebilir.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında ‘eğitim’, ‘modernleşme’ ve ‘uluslaşma’ amacıyla başlatılan dilde reform hareketi 1960’larda tamamen ideolojik bir mesele olarak algılanır. Bu dönem dil tartışmaları daha ziyade, özleştirmeciliği savunan Türk Dili dergisi, Ulus ve Cumhuriyet gazeteleri ile ona muhalif Hisar, Türk Kültürü, Kubbealtı Akademi Mecmuası ile Son Havadis ve Tercüman gazeteleri yazarları arasında yaşanmıştır. Bu yıllar üslupların karşılıklı olarak sertleşmeye başladığı yıllardır¹⁵. Faruk Kadri Timurtaş’la Ömer Asım Aksoy’ın tartışmalarının bu döneme damga

değiştirdiğiniz zaman özne ile nesne bu niteliklerini yerlerinden aldıkları için Sezar, Brütüs’ü öldürmüş olur. Türkçede ise özne, nesne, tümleç vb. bu işlevlerini takılarla kazandıkları için cümle içinde yer değiştirilmesi anlamı değiştirmez. Ataç da Türkçenin bu özelliğinden dolayı “devrik cümle” tipinin Türkçenin asıl yapı ögesi olduğunu savunarak etkileri bugüne değin gelen tartışmayı başlatmıştır (Belge, 1989: 2602).

¹³ “Ben öteden beri, konuşmalarında olsun, yazılarında olsun hep bunu söyledim, Türkçenin Latinleştirilmesi, Yunancalaştırılmasına inandığım içindir ki öz Türkçeci oldum, ona inandığım içindir ki öz Türkçeyi bırakmıyorum, bu toplumun çocuklarına Latince ile Yunancanın öğretileceği, şöyle iyice, gereğince belletileceği güne değin de bırakmayacağım.” (Belge, 1989: 2602).

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Tekin, Talat (2004), Ataç’ın Dilciliği ve Tilcikleri, Makaleler III, Grafiker Yayınları, Ankara, s. 67–74.

¹⁵ “Öz Türkçe maskaralığı”, “boyları devrilesi devrimciler”, “şakşakçılar”, “bozguncular”, “kundakçılar”, “züppeler”, “hainler”, “Türkçenin kızıl sosyalistleri”, “bu dili rezil edenler”, “vatan hainliğiyle beslenen ilerencilik” tabirleri bu yıllara aittir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

varduğu söylenebilir. Bir taraf diğerini “*esersiz âlim*” olmakla suçlarken diğer taraf öbürünü “*adam kıtlığında ortaokul Türkçe hocalığı yapmak*” ve “*dil bilgini olmamak*”la suçlamış, tartışmalar bu minvalde şahsî bir hâle dönmüştür. Aslında iki taraf da dilin zenginleşmesinden yanadır, ancak bakış açıları farklıdır.

Dilde özleştirme çalışmalarının mimarlarından olan Falih Rıfki Atay, 1951 yılında dilimizde Türkçeleşmenin millî hareketin kaçınılmaz bir sonucu olduğunu, “*Türkçenin ilerleyişi, Türkiye'nin ilerleyişinden de hamleli ve geniştir.*” diyerek dilin millî ve toplumsal bir olgu olduğuna işaret ederken (Türk Dili, 1951: 52) 1960'larda tasfiyeciliğin artması üzerine öz Türkçecilerle arasına mesafe koyar. “Şart” yerine “koşul”da ısrar edenlerin züppe bir dil yarattıklarını belirtir.

1968 yılında yapılan II. Muallimler Birliği Kongresi muhafazakârlar ve özleştirmeciler arasındaki tartışmaları alevlendirir¹⁶. Özleştirmeciler, devrimlerle yenilenen toplumun, dilinin de devrimler zincirinin ayrılmaz bir halkası olduğunu dolayısıyla özleştirmenin devam etmesi gerektiğini söylerken muhafazakârlar, onları solculuk ve Türk milletini sevmemekle itham etmekte; özleştirmecilerse karşı tarafı Atatürk devrimlerine karşı olmakla hatta Osmanlı'yı yeniden diriltmeye çalışmakla suçlamaktadır. 1970'li yıllarda toplumdaki kutuplaşma dile de yansımış, uygulamada farklılıklar görülmeye başlamıştır. O yıllarda sağ ve sol görüşle birbirinden ayrılanların dil anlayışı ve kullandıkları diller birbirinden ayrılıyordu. Bu yüzden dil tartışmalarının en hararetli yaşandığı dönemin 1960'ların sonundan 1980'lere kadar geçen sürede olduğu söylenebilir. Genel itibariyle bu arındırma çabasını ‘sol’un daha çok sahiplendiği, diğer taraftan millî değerleri gözetken ‘sağ’ın bu arınmaya karşı çıktığı görülür. Doğrusu bu ideolojik çelişkiyi açıklamak zordur (Belge, 2006: 12).

Siyasî partiler, dernekler, basın kuruluşları ve yayınlardaki dil kullanımına bakınca uygulamadaki farklılıklar görülmüyordu. 1972 yılında yayın hayatına başlayan Kubbealtı Akademi Mecmuası, Türk Dil Kurumu yayınlarının aksine öz Türkçe karşıtı bir yayın politikası izleyerek dil tartışmalarının en ateşli taraflarından biri konumunda yer alır. Derginin yazarları arasında Tahsin Banguoğlu, “*Uydurma ve Yanlış Kullanılan Kelimeler Sözlüğü*” yazı dizisiyle Faruk Kadri Timurtaş, Necmettin Hacıeminoğlu, Nihat Sami Banarlı, Muharrem Ergin, Mehmet Kaplan ve Ömer Faruk Akün gibi Türk dili ve edebiyatının önemli isimleri yer alır. Dergide çıkan yazıların ortak noktası; millî değerlerin korunması yahut kaybedilmemesi hususunda millî varlığın en önemli belirleyicilerinden biri olan dilde, tasfiyeci, aşırı sadeleştirmeci tutumu kültür erozyonu olarak tanımlayıp eleştirmeleridir¹⁷. Dilde sadeleşmeyle tasfiyeciliği kalın çizgilerle ayıran ve zorlamalarla dilin yoksullaşacağını iddia eden Akademi yazarları, dile yerleşmiş ve halka mâl olmuş alıntı kelimelerin ancak zaman içinde ve bir ölçüde değişebileceğini bunun yanında kelime köken itibariyle yabancı olsa bile türemiş şekillerini Türkçeleştirmekten geri durmamak gerektiğini belirtmişlerdir: *sanatkâr* > *sanatçı*, *insanî* > *insanca*, *çayhane* > *çayevi*, *mezun* > *izinli* gibi.

¹⁶ “Türkiye Muallimler Birliğinin Açıklaması” için bk. Açıklamalar-Cevaplar, II. Dil Kongresi ve Akademi, Haz. Faruk K. Timurtaş, İstanbul, 1969, s. 264–265.

¹⁷ Çoğu eleştirmen örneğin *bağımsız* ve *özgürlük* kelimelerine yönelttikleri eleştiri bu kelimelerin yanlış oluşturulmasından ziyade duygusal muhtevaya sahip olmadıkları temelindedir. “Sayısız Türk *hürriyet* ve *istiklâl* için dövüştü ve öldü”, demektedir; “Şimdi ne kadarı *özgürlük* ve *bağımsızlık* için savaşmaya hazırız!” Bu tumturaklı soruya verilecek bir cevap şudur: 1950'li yıllarda yetişenler için *Hürriyet* bir günlük gazetesinin, Beyazıt'taki meydanın *İstiklâl* ise Beyoğlu'ndaki bir caddenin ismidir. *Freedom* ve *independence* İngilizce konuşanlar için ne ifade ediyorsa *özgürlük* ve *bağımsızlık* da onların çoğunluğu için aynı şeyi ifade etmektedir. Şüphesiz onlar da ihtiyaç duyulduğunda dövüşmek ve ölmek için hazırdır. Fakat dil reformunu bütünüyle müzakere ederlerse ondan daha trajik başka bir şey görmeyeceklerdir (Lewis, 2007: 211).

Dil reformuna mesafeli duran aydınların hemen hepsi eski eserlerin orijinalinden okunması gerektiğini söyler, bunun kültürlü ve aydın olmanın göstergesi olduğunda birleşirler. Dilde özleştirmeye karşı çıkanlar; Yahya Kemal, Ömer Seyfettin, Peyami Safa gibi yazarların dilini sadeleştirmenin Türkçeye, Türk kültür ve düşünce hayatına büyük darbe vuracağını savunuyorlardı. Bu kültürel yozlaşmayı bütünüyle harf devrimiyle ilişkilendirenler de vardı. Örneğin; Cumhuriyetten sonra liselerde Arapça ve Farsça öğretiminin kaldırılması (1926), ardından Arap harfleri yerine Latin harflerinin kabulünü (1928), tarihî ve millî değerlerimizin kaybı olarak yorumlayan Banguoğlu, Doğu kültürüyle aramızdaki köprüleri attığımızı söylüyordu. (Banguoğlu, 1979: 31) Bunlar arasında “*Derleme tecrübesi bizi suni ve sentetik bir dile götürmüştür*” diyenler, “*Düzme Türkçe*”den bahsederek biraz durmayı, işi bir müddet kendi haline terk etmeyi tavsiye edenler, “*Tecrübe devresinde lisanın içtimaî, pedagojik, edebî tekâmülünün yanlış bir mecraya sevk edilmiş, zararlı ifratlara yol açmış*” olduğunu iddia edenler, “*arzıhal*” yerine “*dilekçe*” denilmemesini isteyenler olmuştur¹⁸.

Bu yıllarda ortaya atılan görüşlerden biri de önce sadeleşme, ardından özleşme, arılaşma bahanesiyle sonra da “bu dil ile ilim yapılmaz” gerekçesiyle dilin kültür emperyalizmine uğradığı, yabancı dille öğretim yapan üniversiteler vasıtasıyla da okullardan kovulma noktasına geldiğidir (Hacıeminoğlu, 1978: 40).

Bu dönemde Kıvanç Demir imzasıyla Türk Dili dergisinde yazılar yayımlayan Emin Özdemir öz Türkçeciliğin hararetli savunucularındandır. Özdemir, Türkçenin tarihî lehçelerinden biri olan Osmanlıcaı reddederken, bir yandan; Nihat Sami Banarlı gibi düşünen yazarlar Türkçenin tekrar bir imparatorluk dili haline gelmesini arzu ediyorlardı. Ancak imparatorlukların yerini ulus devletlerin aldığı bir dönemde bu temennilerin ulus-devlet modeliyle bağdaşmadığı söylenebilir. Dil reformunun başlangıcından 1980'lere kadar olan yaklaşık 50 yıllık süre değerlendirilecek olursa; 1930'lu yıllarda, doğru veya yanlış, kendi içinde tutarlı ve hedefini bilen, 1960'lardan sonraysa fanatik, hedefini unutmuş ve gayretkeş bir Türkçe tahkiyesi görülür (Demir, 2007: XLV).

1980 yılı Cumhuriyet tarihinin dönüm noktalarından biridir. Bu yıllarda Türk Dil Kurumu'nun bir akademiye dönüşmesi konusunda öteden beri var olan tartışmalar yoğunlaşır. Bu konuda ilk adım 26–27 Aralık 1980'de yapılan SİSAV (Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Vakfı) toplantısıdır (Akalin, 2002: 45). Burada yeni anayasa hazırlanmadan önce TDK'nin “Yaşayan Türkçe” doğrultusunda yeniden yapılandırılması gerektiği açıklanmış dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından da bu çalışma desteklenmiştir. Cumhuriyet tarihi boyunca ordunun dil reformunu desteklediği, bu desteğin 1960 darbesinde zirveyi bulduğu 1980'de ise azaldığı görülür. Kurum, 1982 Anayasasında Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu bünyesinde Başbakanlığa bağlanır. Bilimsel bir kuruluş olarak tanımlasa da TDK'nin özerkliğinin kaldırılıp hükümete bağlı resmî bir kuruluş haline getirilmesi dil çalışmalarının bürokratik bir anlayışla sürdürüleceği endişesiyle yeni bir tartışmayı başlatır. (Coşar, 2002: 70).

1980'li yıllarda Türkçenin gelişimi ile ilgili bir diğer önemli hadise TRT'nin yasaklı sözcükler listesidir. 1985 tarihli Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Genel Müdürü Prof. Dr. Tunca Toskay imzalı “*Yayın ve Yazışmalarda Kullanılacak Dil*” konulu genelgeyle Hamza Zülfikar ve Ahmet Bican Ercilasun'dan oluşan Danışma Kurulu'nun tespit ettiği aralarında *derslik*, *dize*,

¹⁸ Değişen alfabenin de etkisiyle eski kelimelerin aralarındaki akrabalıkları artık kimse bilmiyor: *hafız* ve *mahfaza*, hatta *hifz etme* ve *mahfuz* kelimelerini aynı kişi hâlâ kullanıyor olabilir, ama aynı kökten geldiklerini bilme ihtimali çok azdır. *Sabit*, *tespit*, *sübut*, *sebat*, *ispat* için de aynı. Belki kaçınılmaz ama üzücü. *Hakem* veya *avize* derken kısa olması gereken ünlüler uzuyor, *dava* gibi ikisinin de uzun okunması gerekenlerde ikinci *a* birden kısalıyor. Bu kayıpları gidermenin tek yolu bir Osmanlı “diriliş”inin artık mümkün olmayacağını kabul ederek tamamen seküler bir eğitim anlayışı içinde okullara seçmeli Eski Türkçe yazı okuma ve anlama dersleri koymak olabilir (Belge, 2006: 21).

doğal, görsel, olanak, öykü, ruhsal, ulus, yanıt, zorunlu kelimelerinin de olduğu 202 adet öz Türkçe kelimenin kullanılmamasına yöneliktir. Bunun hemen öncesinde 1984 tarihli Turgut Özal imzalı Başbakanlık genelgesinde de “*ana dilimizin tabii seyri içinde gelişmesi gerektiği*”, “*resmî yazışma ve yayınlarda aşırılıklardan kaçınılması gerektiği*” vurgulanır. 1980’lerde sağ iktidar ile “Yaşayan Türkçe” kullanımı arasındaki paralellik 1940’larda ortaya atılan tezi desteklemektedir. Zira sol iktidarlar zamanında da öz Türkçe kullanımı desteklenmiştir.

1980’lerden sonra Türkçe konusunda artık “eski” ve “yeni” tartışması önemini yitirir, ‘dil devrimi’ üzerinden politik tartışmalar durur¹⁹. Bu yıllardan itibaren ideolojik, ekonomik ve toplumsal eğilimler nedeniyle dilde popüler kültür ve kitle iletişim araçlarının yol açtığı değişim ile ‘kirlenme’ ve ‘yozlaşma’dan söz edilmeye başlanır. Söz konusu değişimlerden ilki kelime düzeyinde İngilizceden etkilenme; diğeri iç göç sebebiyle özellikle ses, kelime ve dil bilgisi alanında yerel kullanımlardan etkilenme sonucu ortaya çıkan değişimlerdir. Standart (ölçünlü) Türkçe, göçlerle beraber kentleşme oranının artmasıyla ağızlardan daha çok etkilenmeye başlar: *döndürmek > döndermek, giy- > giyin- (elbisesini giyindi), it- > ittir- (ittirince devrildi), dolaş- > dolan- (dolanıp geleyim), amcamın oğlu > amcaoğlu, Halamın oğlu > halaoğlu* gibi kullanımlar yanında hitap şekillerinde de bölgesel kullanımların etkisi görülmeye başlar: *beyamca, amcabey, beyefendi > dayı, küçük hanım, hanım kızım, hemşire > yenge, anne, abla, bayan, birader > yeğen, yeğenim, koçum, kardeş* (İmer, 1998: 151).

Bugünlere gelindiğinde ise konu yine politik bir mesele olarak masada durmaktadır. Fakat uygulamada ideolojiler artık belirgin görülmemektedir. 1960 ve 1980’lerin ortasına dek genelgelerle yasaklanan gerek dil reformuyla türetilen gerekse dile yerleşmiş yabancı kaynaklı pek çok kelimenin, 2000’li yıllarda dünya görüşü ayrımı olmadan hemen her kesimce kullanılması Türkçenin doğal mecrasına girdiğinin en somut göstergesidir. Cumhuriyet’le hedeflenen “*modernleşme*” ve “*uluslaşma*” ideali Türkçe kullanımında kelime düzeyinde 70 yıldır tartışılmıştır. Bugün gelinen noktada ise mesele artık yön değiştirmiştir. Kentleşme oranının artmasıyla çeşitli ağız özelliklerinin standart dilde kullanılması, kitle iletişim araçlarının dil kullanımındaki olumsuz etkisi ile küreselleşmenin bir sonucu olarak bazı okullarda daha iyi bir eğitim sunmak adına yürütülen “*Yabancı dille eğitim*” programları Türkçe kullanımı önündeki büyük problemler olarak görülmektedir. Bu durum, dil reformunun başlarında özleştirmecilikle amaçlanan “uluslaşma” idealinin bugün geldiği nokta bakımından düşündürücüdür.

3. SONUÇ

Agâh Sırrı Levend’in Türk Dili dergisinin ilk sayısında belirttiği gibi dil reformuna kaynaklık eden temel nedenlerden biri Türkçeyi salt konuşulan, günlük dil olmaktan çıkarıp, bilim ve felsefe eserleri yaratabilen ileri bir kültür dili haline getirmektir. Ancak devlet eliyle başlatılan ve kısa sürede sonuçlandırılmaya çalışılan bu süreç dil konusunda zaten var olan tartışmaları alevlendirmiş, dil reformu bu tartışmalar arasında başlamış, sosyal ve kültürel değişime bağlı olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu süreçte Türkiye’de dikkati çeken sosyolengüistik mesele dil planlamasını kimin ve neden yaptığı değil; bu değişimi kimlerin ve neden kabul ettiğidir. Türk modernleşmesine, diğeri bir deyişle “*maddî ve manevî topyekûn inşa*” (Sadoğlu, 2010: 197) fikrine paralel olarak Türkçe tartışmasının başladığı, yeni düzenle beraber toplumsal sınıflar ve gruplar

¹⁹ 1980 sonrasında Türkçenin söz varlığında göze çarpan anlam değişmelerinin bir kısmı siyasetle ilgili kelimelerde yaşanmıştır: Ülkücü, devrimci, Atatürkçü vs. “Ülkücü” dil reformunun ilk yıllarındaki “idealist” anlamını tıpkı Cumhuriyet’in ilk yıllarında “devrim yapan” anlamındaki “devrimci” kelimesi gibi 1970’li yıllardan itibaren yitirmiştir. Devrimci kelimesine 1980 sonrası “ihtilalci” anlamı yüklenerek kullanımı neredeyse yasaklanmıştır (İmer, 1998: 148).

arasındaki modernleşmeye ilişkin farklı görüşlerin büyük ölçüde tartışmaların içeriğini oluşturduğu söylenebilir.

Diğer taraftan; 1950’lerde başlayan köyden kente göç hareketi ve gecekondulaşma büyük şehirlerde yaşayan aydının karşısına yepyeni bir insan tipi ve problemler çıkarmış, o zamana kadar romantik bir gözle ve kurtarılıp aydınlatılması gereken kalabalıklar olarak görülen köylüler özellikle 1970’ten sonra şehir hayatı içinde yer almaya başlamıştır. Bu durum lengüistik açıdan standart Türkçenin değişmesinin önemli bir evresi olarak tanımlanabilir. Bu süreç 1980’den sonra hızlanarak devam etmiş yüksek dereceli diplomalara sahip fakat kitap okumayan, yazı yazmayan nesiller ülkenin okumuş tabakasını oluşturur hale gelmiştir. Bu durum elbette Türkçenin kullanımını da etkilemiş; gazete, radyo ve televizyon yayınlarının kısır kelime kadrosu içinde sıkışıp kalması sonucunu doğurmuştur. Diyebiliriz ki 21. yüzyılda Türkiye Türkçesinin en önemli problemi *eğitim meselesi*’dir. Dil üzerindeki siyasî tartışmalar; radyo, televizyon ya da devletin çıkardığı ders kitapları gibi etkili araçlarda kullanılan Türkçenin sürekli değişmesine neden olmuş, dil planlamasıyla amaçlanan ilkelerden biri olan “standardizasyon” bir türlü sağlanamamıştır. Tüm tartışmalara rağmen dilde reform hareketinin Cumhuriyet’in hedeflediği sosyal ve kültürel değişime paralel olarak başarıyla sonuçlandığı, bu sayede Türkçenin söz varlığının Türkçeleşmesine büyük katkılar sağladığı söylenebilir. Ancak bunun lengüistik açıdan önemi tartışılabilir.

KAYNAKÇA

- AKALIN, Şükrü Halûk (2002). Cumhuriyet Döneminde Türkçe, **Türkler**, C 18, Yeni Türkiye Yayınları, s. 15–51.
- AKARSU, Bedia (1998). **Dil-Kültür Bağlantısı**, İnkılâp Yayınevi, Ankara, 104 s.
- ATAY, Falih Rıfkı, (1961). **Çankaya (Atatürk Devri Hatıraları)**, C II, Dünya Yayınları, İstanbul, s. 451–452.
- BAŞGÖZ, İlhan (1999). **Türkiye’nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 306 s.
- BELGE, Murat (1989). Türk Dilinde Gelişmeler, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C: 10, İletişim Yayınları, s. 2558–2606.
- BELGE, Murat (2006). 1980’ler Sonrası Türkçe, **Türkiye’de Dil Tartışmaları**, İst. Bilgi Ü Yayınları, s.11–39.
- BOSNALI, Sonel (2008). Toplumdilbilim: Disiplinlerarası (Özerk) Bir Alan, **Dil Haber**, Sayı 2, s. 9–11, www.dilhaber.net
- COŞAR, Asiye Mevhibe (2002). Cumhuriyet Dönemi Dil Hareketleri ve Dil Tartışmaları, **Türkler**, C: 18, Ankara, s.65–73.
- DEMİR, Gökhan Yavuz (2007). Türkçenin Pirus Zaferi, **Trajik Başarı Türk Dil Reformu**, Paradigma Yayınları, İstanbul, s. XXXIII-XLV.
- GALLAGHER, Charles F., Language Reform And Social Modernization in Turkey, **Can Language Be Planned? Sociolinguistic Theory and Practice for Developing Nations** (1971). The University Press of Hawaii, s. 159–178.
- HACIEMİNOĞLU, Emin (1978). Kültür Emperyalizmi, **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, Sayı: 3, s. 40.

- İMER, Kamile (1998). **Türkiye’de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, 219 s.
- İMER, Kamile (1990). **Dil ve Toplum**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 192 s.
- KORKMAZ, Zeynep (1995). **Atatürk ve Türk Dili, Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C 1, TDK Yayınları, s. 727–738.
- KORKMAZ, Zeynep (1992). **Atatürk ve Türk Dili Belgeler**, TDK Yayınları, Ankara, s. 406–407.
- KORKMAZ, Zeynep (1995). Güneş-Dil Teorisi ve Yöneldiği Hedefler, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C 1, TDK Yayınları, s. 779–783.
- KORKMAZ, Zeynep (2002). Atatürk ve Dil Devrimi, **Türkler**, C 18, Yeni Türkiye Yayınları, s. 54–63.
- KORKMAZ, Zeynep (2007). Sosyo-Lengüistik Değişim Açısından Türkiye Türkçesinin Modernleşmesi, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C III, TDK Yayınları, s. 603–607.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (1960). Dünden Bugüne, **Türk Dili**, C IX, Sayı: 106, s. 493–495.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (1954). Yine Tasfiyecilik ve Uydurmacılık Sözleri, **Türk Dili**, C III, Sayı: 32, s.443–444.
- LEWIS, Bernard (1993). **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, TTK Basımevi, 541 s.
- LEWIS, Geoffrey (2007). **Trajik Başarı Türk Dil Reformu**, Paradigma Yay., 247 s.
- SADOĞLU, Hüseyin (2010). **Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, İst. Bilgi Ü Yay., 381 s.
- TACHAU, Frank (1964). Language And Politics: Turkish Language Reform, **The Review of Politics**, Vol.26, No. 2, pp. 191–204, <http://www.jstor.org/stable/1405748> (16.08.2010).
- TEKİN, Talat (2004). Ataç’ın Dilciliği ve Tilcikleri, **Makaleler III**, Grafiker Yayınları, Ankara, s. 67–74.
- YÜCEL, Tahsin (1968). Dil Devrimi ve Kurallar, **Türk Dili**, Mayıs, Sayı: 200, s. 89–94.